

Kristina Ekerö Eriksson, *Årstafruns dolda dagböcker* (Stockholm: Norstedts, 2010). 320 s.

Kristina Ekerö Eriksson väljer att öppna sin biografi över Årstafrun med årtalet 1812, det år som definitivt skulle förändra Märta Helena Reenstiernas liv. En dag i november skulle hennes son Hans Abraham med mjölnaren Bergman skrinna till stan över Årstavikens nyttillfrusna is och då händer det som Märta Helena många gånger fruktat – isen brister och Hans Abraham hamnar i vattnet. I en halvtimme kämpar han mot iskylan utan att kunna ta sig upp på isen och inte heller den hjälp man försöker ge honom lyckas. Katastrofen är ett faktum. Nästa dag hämtas han upp ur vaken och bärs in i stenhuset och tolv dagar senare sker begravningen i Brännkyrka kyrka. Hans mor, den nu barnlösa änkan, står på trappan och ser karavanen försvinna: "Sorgliga dag! Då min i all tider sörjde och saknade sons andlösa lekamen jordfästes uti den grav där först deras hulde fader och 7 saliga syskon voro förmultnade," skriver hon i dagboken.

Årstafruns märkliga dagböcker har lockat många forskare och nu senast historikern och vetenskapsjournalisten Kristina Ekerö Eriksson, som vill skriva hennes biografi och använda sig av hela det handskrivna materialet, som förvaras i Nordiska museets arkiv. Det är ett ambitiöst och välkommet projekt med tanke på materialets volym och svårillgänglighet. Genom sitt mångåriga skrivande åren 1793–1839 har Märta Helena Reenstierna utfört en enastående kulturgärning, när hon givit oss en konkret och doftrik berättelse om vanliga människors liv i Stockholms närhet under nästan femtio år, detaljrikt och fångslande.

Åren 1946–1953 gavs ett urval av dagböckerna ut av Sigurd Erixon, Arvid Stålhane och Sigurd Wallin i tre vackra och rikt illustrerade band med inledning och förklarande noter i serien Etnologiska källskrifter. Deras arbete

byggde i sin tur på att Gunnar Broman först gjort en minutiöst trogen avskrift på maskin, som fyller sjutton foliovolym och därtill ett sakregister med hundratusentals hänvisningar. De tre utgivna volymerna med titeln *Årstadagboken I–III* är alltså ett urval där man enligt förordet velat ge "dels händelseförloppet med alla viktiga tilldragelser i familjen och samhället, dels ock en fyllig föreställning om den oförmedlat realistiska skildring av vardagslivets tusen småting, som ger denna dagbok dess särkaraktär", skriver utgivarna (s. 6). Det är alltså det kulturhistoriska stoffet som får mest utrymme, det dagliga arbetet ute och inne under årens gång, umgänge, fester, kläder, mat, allt illustrerat med bilder ur Nordiska museets samlingar och samtida modemagasin. När jag ägnade ett kapitel åt Årstafruns skrivande i min bok om kvinnors dagböcker från 1700-talet, var det snarare relationen till tjänstefolket och till mannen och sonen som intresserade mig, liksom skrivandets betydelse, hennes läs- och teaterintresse.

Kristina Ekerö Eriksson vill teckna bilden av Årstafruns hela liv, men dagboksskrivandet kommer inte igång förrän 1793, det år då Märta Helena fyller 40 år. De tragiska år då sju av paret von Schnells små barn dör finns bara sporadiskt belagda i källorna och jag menar att man kan tala om att dagboksskrivandet startar när Märta Helena går in i sin tredje livsfas, efter barn- och ungdom och de arton första åren av äktenskapet. När skrivandet startar består familjen av maken ryttmästare Christian Henrik von Schnell, snart 60 år och numera en trött och åldrad man, hans hustru och deras 13-årige son Hans Abraham. I dagböckerna kan man nu följa familjens liv i arbete och fest, umgänget är stort och livligt, resorna in till Stockholm där man gör ärenden, säljer gårdens varor, besöker vänner och tittar på militärparader med mera, sker nästan dagligen.

Kristina Ekerö Eriksson har valt att kalla sin biografi *Årstafruns dolda dagböcker* och det motiverar hon med att trebandsutgåvan är mest

inriktad på det kulturhistoriska stoffet och att få om ens någon tidigare forskare använt sig av hela det omfattande dagboks materialet. Vissa aspekter av Årstafruns liv har därmed inte lyfts fram i ljust. Det Ekerö Eriksson nu särskilt riktar intresset mot är konflikterna mellan föräldrarna och sonen, som vållar de gamle ständigt oro och bekymmer. Ende sonen och arvtagaren till Årsta gård umgås med olämpliga personer, drängar och pigor, och kommer ofta hem berusad från sina turer in till stan. Han blir avskedad från militären och får återvända hem till gården. Han gör en av pigorna med barn och Ekerö Eriksson gör en poäng av att Märta Helena Reenstierna inte behövt vara så ensam på sin ålderdom om hon tagit sig an den oäkte sonsonen. Men detta har tydligen aldrig förespeglat hans farmor som i stället utgjuter sig över hans otuktiga och slarviga mor som lockat Hans Abraham till synd och blivit avskedad.

Trots det överrika materialet, som flitigt citeras, har Ekerö Eriksson för att skriva en sammanhängande berättelse om Årstafruns liv valt att dikta ihop passager som skall binda samman enskildheterna. Tonfallet blir ibland väl romantiserande och läsaren undrar om påståendena finns belagda i dagböckerna eller om det finns någon annan källa. Så här kan det låta, och nu handlar det om det stora slätterölet i juli 1794, då Carl Michael Bellman med fru Lovisa deltog i festen:

Värdinnan var förtjust, hon satt vid bordets ena kortända i en vit klänning av tunnaste muslin. Hennes mörka hår, för dagen lockigt, pryddes av en hatt med gula, blå och vita band. Över stolsryggen hängde hennes gråa sidensjal – det röda parasollet var tillfälligt hopfällt.

[...]

Över vinglaslet mötte Märta Helenas nötruna ögon den 29-åriga Sven Kindbergs blick, han som var sonens informator. (s. 21)

Här insinueras att husfrun är förälskad i sonens informator, men vad vi vet är att de gärna umgicks, promenerade och satt och läste högt i trädgården. Mer kan vi ju inte veta och här har Ekerö Erikssons fantasi sannolikt skenat iväg.

En viktig och för alla Årstafruns beundrare stor händelse var när ett porträtt av henne sent omsider dök upp. Detta inträffade år 2008, alltså mer än 200 år efter det att miniatyren målats. Innan dess var den enda kända bilden av henne Pehr Estenbergs stora tavla från 1796, där Märta Helena med ryggen mot åskådarna inväntar ett gyllene skepp med hennes make ombord som lägger till vid Årstaviken. Denna tavla hängde under många år i Röda gemaket på Årsta och var familjens stolthet, ända tills konstnären en dag till Märta Helenas stora förgäelse tog den tillbaka. Här får man heller ingen uppfattning om hennes utseende.

Slumpen gjorde att miniatyrporträttet till all lycka kunde identifieras innan det skulle säljas på auktion. Ekerö Eriksson berättar att fyndet helt och hållet var före detta intendenten vid Nordiska museet Per Falcks förtjänst. Kort efter det att en god vän visat honom en ring med ett kvinnoporträtt med inskriptionen "d. 13 Nov 1796 C.H. v. S." kom han av en händelse att läsa i Årstafruns dagbok. "När Per läste om hur Märta Helena på hösten 1796 satt modell för ett miniatyrporträtt, som hon sedan lät montera på en ring för att ge till sin make, ringde han upp sin vän för att höra hur inskriptionen löd." Han fick då höra att ringen skulle säljas på Uppsala auktionskammare och Nordiska museet kunde så förvärva fyndet. (s. 304) Märta Helenas beskrivning av sin klädsel med krans i håret och ros i barmen på en blå taftklänning är exakt överensstämmande med kvinnan på miniatyren. Självklart låter Ekerö Eriksson detta porträtt pryda omslaget på sin bok, men i en med dator uppförstorad och bearbetad version. När jag ser denna ännu unga

kvinnu avbildad i halv en face med antydning till ett leende och blicken i de bruna ögonen fästad på åskådaren, kommer ett annat kvinnoporträtt i mina tankar, Leonardos Mona Lisa. Om henne vet man nästan ingenting och hennes leende har givits otaliga försök till tolkning.

Om Märta Helena Reenstierna vet vi tack vare hennes dagliga anteckningar väldigt mycket. Vi vet att när porträttet målades var hon 43 år och hade gått igenom den ofattbara sorgen att mista sju av sina åtta barn och att hon för tre år sedan startade sitt stora projekt att dagligen berätta om vad som fyllde hennes dagar, arbetet i kök och trädgård med sin man och deras tjänstefolk, om sina sorger och glädjemen. Vad jag kan sakna är att det bit-ska och strävt humoristiska tonfallet i många av anteckningarna inte fått större plats, som när Märta Helena en sommardag 1804 skriver om sina anställda: "Beata trögskalle var till Tanto efter fläsk [...] Anders Dumbom var till staden efter Pappas Peruque, min mössa [...] med mera. Hustru Eternäbb torkade råg åt oss i ugnen, Lotta hjälpsam sydde åt sig sjelf, låddes, när någon kom, stoppa mina strumpor."

"Allt har jag ägt och allt har jag förlorat, föräldrar, make och barn", skriver hon som gammal. "Jag värderade inte min lycka." Det är denna märkliga och imponerande kvinna som moderna läsare nu får lära känna i Kristina Ekero Erikssons bok och i en avslutande kommentar betonar hon att det är hennes tolkning av vad som utspann sig "mellan åren 1753 och 1841, den bygger på *mina* intryck och *mina* minnen efter att ha läst hela den omfattande dagboken." Och med sin målsättning att med detta subjektiva anslag skriva Märta Helena Reenstiernas sanna historia, har hon lagt ytterligare facetter till vår kunskap om Årstafrun (s. 304 f.). Och det är ganska vackert så.

Christina Sjöblad

Marie-Theres Federhofer & Hanna Hodacs (red.), *Mellom pasjon og profesjonalisme: dilettantkulturer i skandinavisk kunst og vitenskap* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011). 337 s.

En konferens i Tromsø har resulterat i en innehållsrik volym som tar ett annorlunda grepp på 1700- och 1800-talsvetenskapen. Lovvärd är den nordiska spännvidden. Nio av bidragen har norsk bakgrund, tre svensk och en dansk – uppdelningen är förstås osäker med tanke på att Norge hört till Danmark innan det ingick union med Sverige. Gränsen för sjuttonhund-ratalsbidragen är svår att dra eftersom flera av bidragen hör hemma i slutet av seklet och i början av nästa. Boken spänner också över såväl naturvetenskap som konst, även det en gräns som kan vara besvärlig att utstaka. Britta Brenna skriver om den lärda miljön kring Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim, Hanna Hodacs om "att utbilda en 'älskare'", det vill säga den naturalhistoriska skolningen i Linnés anda. En kortare uppsats, av Truls Lynne Hansen, tar upp prästen Jens Spidbergs försök 1724 att förklara norrske-net. Ytterligare en astronomihistorisk uppsats, av Per Pippin Aspaas, analyserar nordiska amatörastronomers bidrag till Venuspassagera 1761 och 1769, denna test på internationell samverkan i vetenskapens tjänst. Aspaas gör det främst utifrån den språkliga aspekten, alltså hur man publicerade sig. Det är en välorienterad studie; till grund ligger också en egen doktorsavhandling på temat. Carol Henriksen behandlar språkpatriotism och Randi M. Selvik tar upp Det harmoniske Selskab i Bergen, bildat 1765 och fortfarande spelande. Så kan uppräknningen fortsätta, ofrånkomligen orättvis i det som framhålls eller göms undan.

I fokus är begreppet dilettantkultur, bakside-texten talar om ett "nybrottsarbeid". Det är ett intressant begrepp, föremål för en uppenbarligen inspirerande liknande konferens i Jena 2006. Germanisten Marie-Theres Federhofer som skrivit inledningsartikeln utgår från ett